

ВІДНОСИНИ ІРАКСЬКОГО КУРДИСТАНУ З ІСЛАМСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ІРАН: ПОЛІТИЧНИЙ, ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

IRAQI KURDISTAN RELATIONS WITH ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: POLITICS, ECONOMY AND IDEOLOGY

Кадір Асо Араз,

*аспірант кафедри міжнародних відносин
та дипломатичної служби факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

У статті висвітлюються сучасні стосунки між Ісламською Республікою Іран та Іракським Курдистаном. Показано, що вони формують один із головних напрямків зовнішніх взаємин курдської автономії. З іншого боку, стосунки з курдами в Іраку є ваговою складовою частиною регіональної політики Тегерана.

З'ясовано, що ставлення Ірану до Регіону Курдистан визначається в рамках завдань іранської політики щодо Іраку в цілому. Зроблено висновок, що прагнення курдів до незалежності суперечить інтересам теперішнього режиму в Тегерані.

Ключові слова: Іракський Курдистан, Ісламська Республіка Іран, Близький Схід, курдська меншина, шиїти, референдум про незалежність Іракського Курдистану.

В статье освещаются современные отношения между Исламской Республикой Иран и Иракским Курдистаном. Показано, что они формируют одно из главных направлений внешней политики курдской автономии. С другой стороны, отношения с курдами в Ираке являются существенной составляющей региональной политики Тегерана.

Установлено, что отношение Ирана к Региону Курдистан определяется в рамках задач иранской политики относительно Ирака в целом. Сделан вывод, что стремление курдов к независимости противоречит интересам нынешнего режима в Тегеране.

Ключевые слова: Иракский Курдистан, Исламская Республика Иран, Ближний Восток, курдское меньшинство, шииты, референдум о независимости Иракского Курдистана.

The article highlights the current relationship between the Islamic Republic of Iran and the Iraqi Kurdistan. It is shown that these relations form one of the main directions of foreign communications of the Kurdish autonomy. On the other hand, the relationship with the Kurds in Iraq is a significant component of Tehran's regional policy.

It is determined that Iran's attitude toward Kurdish autonomy is determined within the framework of its objectives toward Iraq as a whole.

It is concluded that the Kurdish desire for independence contradicts the interests of the current regime in Tehran.

Key words: Iraqi Kurdistan, Islamic Republic of Iran, Middle East, Kurds minority, Shia, referendum on the independence of Iraqi Kurdistan.

Постановка проблеми. Сьогодні основний масив території етнічного Курдистану поділено між чотирма сусідніми державами: Туреччиною, Іраком, Іраном та Сирією. Сучасне становище курдської меншини в кожній із них характеризує низка особливостей, проте єдиним курдським регіоном, що має зараз офіційно визнану політичну автономію, є Іракський Курдистан. У складних та напружених стосунках із федеральним центром Іраку курдська автономія (офіційна назва – Регіон Курдистан; часто використовується також термін Курдський регіональний уряд) подекуди діє як напівсуверенне державно-політичне утворення. Після 2003 р. Ербіль сформував розгалужену багатовекторну систему власних міжнародних відносин. Одним із її компонентів стали взаємини з потужним безпосереднім сусідом – Ісламською Республікою Іран.

Сьогодні в регіоні Близького Сходу Іран є одним з найпотужніших міжнародно-політичних гравців, що має чималий економічний потен-

ціал, сильну армію, володіє великими запасами вуглеводнів та деякими ядерними технологіями. Ісламістське шіїтське керівництво Ірану є активним учасником багатьох політичних процесів та конфліктів у регіоні. Крім того, в Ірані мешкає, у прикордонних із Іраком/Іракським Курдистаном районах, численна курдська меншина. Відтак стосунки з Іраном формують один із основних стратегічно важливих напрямків зовнішніх відносин курдської автономії. Водночас взаємини з курдами в Іраку є ваговою складовою частиною регіональної політики Тегерана. Дослідження відносин Іракського Курдистану з Іраном є необхідним для правильного розуміння актуальних політичних процесів в Іракському Курдистані та в Іраку, які переживають зараз новий етап істотних змін, для точнішого бачення курдської проблеми в цілому, глибшого аналізу загальної міжнародно-політичної динаміки у важливому з глобального погляду регіоні Близького Сходу.

Аналіз останніх публікацій. Проблема відносин курдської автономії в Іраку з Іраном досі практично не привертала спеціальної уваги українських дослідників, хоча кілька авторів й торкалися пов'язаних із нею тем. Йдеться про публікації О. Борділовської, В. Кухти [4], В. Голуба [6], Є. Сінкевич та С. Попової [16], у яких подано стислий компаративний аналіз становища курдів у різних країнах Близького Сходу, у тому числі в Іраку та в Ірані.

Натомість названа тематика висвітлювалася в низці публікацій американських, іранських, ізраїльських та російських дослідників. Зокрема, загальний аналіз місця Іракського Курдистану в політичних калькуляціях Тегерана зроблено у статті ізраїльського науковця Д. Ітчакова [22], який окреслив основні фактори, що спрямовують дії Ірану стосовно курдської автономії. У контексті свого загального аналізу іранської політики щодо «постсаддамівського» Іраку питання впливу Тегерана на Іракський Курдистан порушував американець Р. Бонджерс [19]. Дослідник показав низку економічних, політичних, релігійних детермінант дій Ірану стосовно свого східного сусіда, зокрема прагнення протидіяти американському впливу у цій країні. Проблема ролі шіїтів в іранській політиці в Іраку висвітлювалася також у дослідженні Р. Робертс, авторка якого показала багатомірність та великі масштаби іранської діяльності в цій країні, хибність сподівань Вашингтона на швидке вкорінення демократичних цінностей в іракському суспільстві, яке натомість сприймає ісламістські/шіїтські апеляції Тегерана [25].

Питання про місце курдів у стратегії Ірану щодо Іраку торкнувся й іранський дослідник К. Барзегар [18]. Він зробив особливий наголос на побоюваннях Ірану щодо можливого відновлення військового потенціалу Іраку, піддав критиці антиіранську спрямованість американської політики в регіоні, підкреслив переважання в діях ІРІ прагматичних мотивів над суто ідеологічними.

Невирішені раніше частини проблеми. У цілому в українській спеціальній літературі узагальнюючого комплексного аналізу відносин Іракського Курдистану з Іраном немає. Зокрема, потребують вивчення такі аспекти проблеми, як політичні цілі сторін, їх економічна взаємодія тощо.

Метою статті є аналіз основних політичних, економічних та ідеологічних аспектів відносин Іракського Курдистану з Ісламською Республікою Іран, а також оцінка перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. У взаєминах Ірану та курдської автономії в Іраку кожна сторона має свою мотивацію та бачення їх майбутнього. Загальні рамки політики Тегерана щодо Іракського Курдистану визначає стратегія Ірану стосовно Іраку в цілому. У діях ІРІ щодо Іраку

можна, на наш погляд, виділити кілька основних детермінант та цілей. Їх першим визначальним фактором є суспільна пам'ять про трагічні події восьмирічної кровопролитної війни з Іраком (1980–1988 рр.), в якій країна зазнала величезних людських та матеріальних втрат. Війна залишила глибокий слід в іранському суспільстві, у свідомості політичної еліти Ірану, страх, щоб відновлений та переозброєний Ірак знов не став потенційною загрозою для Тегерана [18, с. 50; 19, с. 133].

Водночас можливий розпад Іраку є неприйнятним для Ірану сценарієм розвитку подій. Стратегічною метою Тегерана є дружній (залежний) уряд у Багдаді, досить сильний, щоб забезпечити територіальну цілісність та достатній рівень безпеки у країні, проте неспроможний здійснювати агресивну зовнішню політику [19, с. 138; 25, с. 9].

Іншою головним завданням Тегерана щодо Іраку є максимальне обмеження впливу в цій країні (як і в регіоні в цілому) США. Іранська верхівка вважає Сполучені Штати своїм ворогом, а їхню присутність на Близькому Сході, тим більше безпосередньо поруч з іранськими кордонами, – чинником, що створює велику потенційну небезпеку для Тегерана.

Помітну вагу в іранських калькуляціях має й питання світового ринку вуглеводнів, від якого економіка Ірану залежить критичним чином. Дослідники іранської політики сьогодні підкреслюють, що, хоча ісламістська ідеологія залишається важливим складовим елементом іранської зовнішньополітичної стратегії, зараз остання є набагато більш прагматичною, ніж у перше десятиліття після ісламської революції, а ідеологія виявляється підпорядкованою інтересам національної безпеки – так, як їх розуміють у Тегерані [19, с. 133; 18, с. 55]. У такому контексті вільний доступ на світові ринки нафти та вплив на них є одним із пріоритетів іранської зовнішньої політики. Між тим Ірак є одним із найбільших у світі експортерів вуглеводнів, а Іракський Курдистан – крупним нафтовидобувним регіоном.

Для досягнення названих вище основних стратегічних цілей Іран прагне впливати на Ірак за допомогою широкого спектру методів та політичних інструментів. Насамперед, зусилля Тегерана в Іраку спрямовані на іракських шіїтів, які становлять більшість, близько 60%, цілого населення цієї країни. Історично між шіїтами в Ірану та в Іраку склалися різноманітні та глибокі культурні і релігійні зв'язки. Сам Іран є єдиною на Близькому Сході країною, де шіїти домінують. У рамках офіційної ісламістської ідеології ІРІ саме цей напрямок в ісламі, який загалом сповідує приблизно 10-15 відсотків мусульман світу, вважається «істинним». Натомість від самого початку утворення Іраку влада в Багдаді була в руках представників сунітської меншості, яка намагалася

максимально обмежити політичний вплив шіїтів. Ситуації не змінило ані повалення монархії, ані встановлення диктатури «Баас».

Крах «Баас» та запровадження в Іраку основних демократичних інститутів відкрили для шіїтів можливості якісно більшого, ніж у всі попередні періоди історії незалежного Іраку, впливу на владу, фактично – для створення в Багдаді урядів шіїтської більшості, попри те, що з погляду політичної організації, ідеології та інтересів іракські шіїти не були і не є єдиними. У 2006–2007 рр. конфлікти між різними шіїтськими групами стали одним із чинників спалаху насильства в Іраку. У Тегерані переконані, що саме шіїтський уряд у Багдаді може бути для Ірану гарантією того, що Ірак не загрожуватиме його інтересам. Р. Робертс у цьому зв'язку цитувала одного з іранських посадовців, який говорив, що «так само, як вони (західні політики. – К.А.А.) кажуть, що демократії не воюють із демократіями, ми віримо, що шіїти не воюють з шіїтами» [25, с. 8].

Просувачи свої інтереси в Іраку, Тегеран встановив зв'язки практично з усіма організаціями та угрупованнями шіїтів, частина з яких стала по суті знаряддям іранського впливу. Насамперед, йдеться про ісламістські організації та партії, що зазнавали переслідувань за баасистського режиму, і вже тоді одержували допомогу від Ірану.

Серед них – «Вища ісламська рада Іраку», «Організація Бадр», партія «Дава», рух Муктади ас-Садра та ін. На парламентських виборах в Іраку у травні 2018 р. очолюваний ас-Садром опозиційний блок «Ас-Саирун» («Альянс революціонерів за реформи») зміг, критикуючи владу за корупцію, порушуючи гострі соціальні питання, отримати перше місце, і це сьогодні робить його лідера однією з найвпливовіших політичних постатей Іраку.

За участі Ірану після 2003 р. в Іраку постали й інші ісламістські групи, наприклад, мілітаризована «Асайб ал-аль-Хак» («Ліга правовірних»). До світських, секуляристських організацій іракських шіїтів керівництво Ірану ставиться, з огляду на засадничі ідеологічні розбіжності, критично, проте має контакти і з ними [18, с. 51].

Дослідники підкреслюють, що на практиці іранську політику в Іраку реалізує зараз не стільки МЗС, скільки розвідка та агенти «Корпусу вартів ісламської революції» (КВІР), і, насамперед, його спеціального елітного підрозділу, відомого як «Сили Кудс», підпорядкованого безпосередньо «верховному лідеру» країни. Саме командувач «Кудс» генерал Касем Сулеймані вже багато років є головною постаттю Ірану в Іраку, вищим координатором шіїтської міліції, залаштунковим «брокером» шіїтської участі в політичних комбінаціях у країні [19, с. 136].

Іран, отже, прагне «диверсифікувати портфоліо» (за визначенням Р. Бонджерса) своїх політич-

них ставок в Іраку, мати широкий вибір важелів впливу на Багдад [19, с. 139; 7, с. 2]. Вочевидь, курдська меншина в Іраку, курдські партії та уряд Рєгїону Курдїстан не могли не увійти до числа контрагентів Тегерана в Іраку.

У рамках головних цілей іранської політики в Іраку специфіку дій Тегерана щодо Іракського Курдїстану визначив насамперед такий чинник, як існування значної курдської меншини в самому Ірані. На території ІРІ в кількох прикордонних з Іракським Курдїстаном північно-західних провінціях (Курдїстан, Керманшах, Ілан, Хамадан та Західний Азербайджан) а також у Тегерані мешкає, за різними оцінками, від 5 до 7,5 млн. курдів.

Названі провінції утворюють східну частину основного масиву етнічних курдських земель – Східний Курдїстан. Курди тривалий час зазнавали в Ірані політичних, культурних і мовних утисків, а сам їхній рєгїон був та багато в чому і дотепер залишається одним із найвідсталіших рєгїонів Ірану. Ісламська революція 1979 р. становища курдів на краще не змінила. У рамках ісламістської доктрини аятоли Хомейні національні прагнення курдів відкидалися; виступи курдів, викликані поваленням в Ірані монархії, було придушено. У 1980-х – 1990-х рр. іранські агенти убили за кордоном кількох лідерів курдської опозиції, в тому числі А. Хасемлу та С. Шарафканді [22, с. 10].

Сьогодні в Іранському Курдїстані діє кілька підпільних політичних груп, що борються за надання йому широкої автономії: Демократична партія Іранського Курдїстану (ДПІК), Об'єднана партія Іранського Курдїстану, Партія вільного життя Курдїстану («Пейжак», чи «Пежак»). Базою ДПІК є зараз територія Рєгїону Курдїстан. Пов'язані з нею партизанські групи скоюють напади на урядові сили в Ірані [10; 26]. Збройну боротьбу з іранською владою веде також «Пейжак», що вважають філіалом турецької Робітничої партії Курдїстану [2, с. 69; 8, с. 68].

Реформаторські кола у вищому керівництві ІРІ намагалися, долаючи спротив націоналістично налаштованих консерваторів, робити кроки з визнання та розширення прав меншин. У ході своєї виборчої кампанії широко апелював до меншин, у т. ч. курдів, чинний президент Ірану Хасан Роухані, обіцяючи залучати їх до органів влади, забезпечити викладання рідною мовою у школах та ін. [15, с. 65]. Проте, попри деякі позитивні зрушення, радикальних змін у політиці Тегерана щодо курдської меншини в останні роки не відбулося. Іранська влада, насамперед КСІР, широко застосовує репресії проти курдів, піддає заарештованих тортурам, використовує смертну кару за політичними, по суті, вироками. Відтак ставлення іранського керівництва до політичних прагнень Іракського Курдїстану зумовлює, насамперед, побоювання, щоб його здобутки не стали стиму-

лом для національних аспірацій курдів в Ірані. Із погляду Тегерану, найгіршим варіантом було б перетворення Іракського Курдистану на незалежну державу, проте Іран також завжди виступав проти розширення рівня автономії Регіону Курдистан. Крім того, в Тегерані вважають небезпечною й імовірну перспективу союзу незалежного Іракського Курдистану із США та Ізраїлем [18, с. 52].

У руслі загальної стратегії максимального поширення іранського впливу в Іраку в усіх сферах суспільного, політичного та економічного життя Тегеран намагається будувати взаємини з курдами в такий спосіб, щоб Іракський Курдистан, по-перше, став одним із елементів іранського впливу на уряд у Багдаді та в регіоні в цілому, і по-друге, не робив спроб відокремлення від Іраку.

Іран встановив контакти з багатьма курдськими партіями, але особливо тісними є стосунки з Патріотичним союзом Курдистану (ПСК), що мають давню історію. Ще у 1980-х рр. його мілітаризовані структури отримували від Ірану зброю для боротьби з С. Хусейном, а під час курдської міжусобної війни у 1990-х Тегеран підтримував Сулейманію, тодішню цитадель прибічників Талабані. Після 2003 р. деякі лідери ПСК відверто висловлювалися за розвиток взаємин Іракського Курдистану, насамперед, з Іраном, а не Туреччиною [24, с. 117]. Іран співпрацював із «пешмерга» ПСК у ході війни з ІДІЛ, зокрема, надаючи їм зброю, якою не дуже хотів «ділитися» Ербиль. Натомість сили ПСК допомагали іранцям у репресивних діях проти Демократичної партії Іранського Курдистану [24, с. 117].

Водночас Тегеран налагодив контакти і з найвпливовішою в Іракському Курдистані Демократичною партією Курдистану (ДПК) та родиною Барзані; до прикладу, в січні 2014 р. іранські представники в ролі посередників доклали зусиль для виведення з глухого кута процесу формування нового уряду Регіону Курдистан [24, с. 116].

Прагнучи впливати на Багдад, Іран спрямував чималі зусилля на розбудову широкомасштабних економічних стосунків з Іраком. Зокрема, у 2008–2009 рр. у ході кількох зустрічей на вищому рівні іранських та іракських посадовців (візитів до Ірану президента Іраку Дж. Талабані, прем'єр-міністра Н. аль-Малікі, поїздки в Багдад президента Ірану М. Ахмадінежада 2 березня 2008 р.) країни підписали кілька меморандумів, що стосувалися співпраці в енергетичній та транспортній сферах, галузі сільського господарства, створення вільних економічних зон та ін. Тоді ж Іран отримав від Іраку пільговий кредит на суму близько 1 млрд. дол. [7; 11]. На початку січня 2011 р. Тегеран відвідав тодішній глава уряду Регіону Курдистан Б. Саліх, який зустрівся із президен-

том Ірану Ахмадінежадом, спікером іранського парламенту А. Ларіджані, іншими високопосадовцями. Серед інших тем обговорювалися шляхи зміцнення торгово-економічних стосунків Ірану з Іракським Курдистаном [5; 17, с. 3].

У ході економічного просування Ірану в Іраку саме торговельно-економічні стосунки з Іракським Курдистаном посіли перше місце. Їх головним центром стала Сулейманія. Важливу роль у розвитку економічних взаємин традиційно відіграють курдські підприємці, що є основними посередниками у проникненні іранського бізнесу в Ірак. Зокрема, цьому сприяли «Торговельна організація провінції Курдистан», Торговельно-промислова палата Сененджа та ін. [12, с. 2]. У 2004 р. в Іракському Курдистані уперше почали роботу іранські банки (Комерційний та Експортний). Загалом у 2000-х рр. товарообіг між Іраном та Регіоном Курдистан постійно зростав. Наприклад, якщо у 2007 р. експерти оцінювали його приблизно в 1 млрд. дол., то у 2011 р. він становив, за даними іранського консульства в Ербілі, близько 5 млрд. дол. [12, с. 6], а у 2015 р. оцінювався у приблизно 6 млрд. дол. [24, с. 119]. Зауважимо, що 2010 р. загальний товарообіг між Іраном та Іраком становив близько 8 млрд. дол., хоча, можливо, ці цифри є заниженими, оскільки, зокрема, не враховували досить значного обсягу контрабандної торгівлі між країнами [17, с. 6]. Таким чином, на Іракський Курдистан припадало значно більше половини цілої торгівлі ІРІ з Іраком.

Ербиль та Тегеран активно розвивають стосунки в енергетичній, насамперед нафтогазовій, галузі. У квітні 2014 р. уряд Регіону Курдистан уклав з іранцями угоду про будівництво нафтопроводу та газопроводу з території Іракського Курдистану до Ірану, а в лютому 2015 р. іранські та курдські посадовці обговорювали можливість будівництва транскордонної залізниці між Сулейманією і Керманшахом [24, с. 119]. Із РК до Ірану здійснюється (за допомогою автоцистерн) доволі значний експорт сирої нафти. Зауважимо, що угоди між Іракським Курдистаном та Іраном щодо вуглеводнів викликають, як і в разі самостійних угод курдів з іншими іноземними партнерами, рішучі заперечення з боку Багдада.

У загальному балансі торгівлі з Іраном Регіон Курдистан постає переважно імпортером іранських товарів, асортимент яких є дуже широким. Натомість експорт звідти до Ірану порівняно невеликий. Тому із суто економічного погляду Іран, як не дивно, виявляється більш залежною стороною, оскільки Іракський Курдистан у принципі може, хоча і не без певних незручностей, замінити іранський імпорт товарами з інших країн, насамперед Туреччини.

В економічних зв'язках Ірану та РК важливе місце посідає прикордонна торгівля, яка фактично

має міжкурдський характер. Російський дослідник Н. Мосаки вважає, що в такий спосіб відбувається процес економічної інтеграції, формування на сході етнічного Курдистану (маючи на увазі Регіон Курдистан в Іраку та Іранський Курдистан) єдиного економічного простору. Його істотним аспектом є транзитні можливості РК, що сполучає курдські райони Ірану та Турецький Курдистан [12, с. 3, с. 7].

Сьогодні курдська автономія в Іраку здійснює чималий вплив на курдський регіон Ірану через поширення там курдської преси, книг, телевізійні програми курдською мовою та ін. Загалом, попри репресивні заходи, контроль центральної влади Ірану у Східному Курдистані є відносно слабким, і населення регіону все більшою мірою орієнтується на сусідній Регіон Курдистан, ніж на далекий Тегеран [2, с. 77]. Територія Іракського Курдистану виконує роль порівняно безпечного «тилу» для деяких курдських політичних групи з Ірану. Наприклад, у липні 2012 р. в Ербілі відбувся з'їзд представників 39 курдських партій [2, с. 72].

Попри чималі бонуси від швидкого розвитку економічних взаємин та широкі контакти курдських політиків з Іраном, такі фактори, як побоювання Тегерана щодо можливостей впливу курдської автономії в Іраку на курдів в Ірані, ідеологічні відмінності між загалом світською курдською автономією та фундаменталістським режимом Ісламської Республіки Іран, тісна співпраця Іракського Курдистану з американцями, неофіційні дружні стосунки регіону з Ізраїлем, ставка Ірану на шіїтів, що серед курдів-мусульман є меншістю, визначили чималий потенціал для розбіжностей та навіть конфліктів між Ербілем та Тегераном.

Зокрема, дуже напружені стосунки склалися між курдами та підконтрольними Ірану шіїтськими мілітаризованими формуваннями, зокрема, створеними для боротьби з т. зв. «Ісламською державою». На тлі ворожості «халіфату» до ІРІ його швидке просування в Іраку у 2014 р. стало для Тегерану нагодою та стимулом консолідувати насамперед «силову» складову свого впливу в цій країні. Під час колапсу іракських «офіційних» збройних сил улітку 2014 р. для відсічі «ІДІЛ» кілька десятків груп переважно шіїтських ополченців (хоча також і окремих сунітських, езидських та християнських) об'єднали в «Сили народної мобілізації» (СНМ), або «Аль-Хашд аш-Шаабі», фактично підконтрольні Касему Сулеймані та підтримані Іраном. Іракський уряд легалізував їх, тимчасово включивши до складу збройних сил. Шіїтське ополчення зіграло вирішальну роль у порятунку Багдада від «ІДІЛ». Водночас його бойовиків звинувачують у численних вбивствах полонених та підозрюваних у співпраці з «халіфатом» беззбройних сунітів [20, с. 2].

Посилення підтримуваного Іраном шіїтського ополчення, деякі загони якого стали фактично на шлях криміналу, викликало серйозне занепокоєння курдів. Повідомляли, зокрема, про те, що шіїтські бойовики встановили блокпости на дорозі між РК та Багдадом і викрали задля викупу кілька курдських водіїв вантажівок. У жовтні 2014 р. бойовики з «Асайіб аль-ал-Хак» захопили в заручники двоюрідну сестру віце-прем'єра курдського уряду і вимагали викуп у 1,7 млн. дол. [24, с. 120]. У 2015 р. відбувалися збройні сутички між «пешмерга» та шіїтськими бойовиками у м. Туз Хурмату, викликані актами насильства останніх щодо місцевих арабів-сунітів та туркоманів. (Це місто є одним із тих, щодо входження якого до складу курдської автономії точилася багаторічна суперечка між Ербілем та Багдадом).

У лютому 2015 р. близько п'яти тисяч шіїтських бойовиків із СНМ створили базу в кількох милях від Кіркука, стратегічно важливого для курдської автономії та найбільшого зі спірних міст. Лідери шіїтських мілітарних формувань висловлювалися категорично проти курдського контролю над Кіркуком, по суті, погрожуючи курдам. У березні 2015 р., у розпал боротьби з «халіфатом», Масрур Барзані, шеф розвідувальної служби Регіону Курдистан, заявляв, що те, що уряд Іраку надто покладається на шіїтських ополченців, може згодом призвести до проблеми більшої, ніж ІДІЛ [24, с. 119]. Як показали майбутні події, побоювання курдів були не даремними.

Протести в Іракському Курдистані викликали деякі шовіністичні заяви іранців щодо курдів. Наприклад, у травні 2014 р. департамент закордонних справ уряду РК викликав іранського генерального консула в Ербілі через розміщену на сайті консульства статтю, де Іран називали «справжньою великою батьківщиною курдів», а курдську мову – діалектом перської. У грудні 2015 р. чимало курдів протестували проти зневажливих зауважень іранської агенції новин на адресу тодішнього президента Регіону Курдистан Масуда Барзані [24, с. 119].

2017 р. гостру кризу у курдсько-іранських стосунках спричинив намір курдів провести референдум щодо незалежності Іракського Курдистану. Щоб змусити курдів відмовитися від голосування, іранці намагалися використати свої давні тісні контакти з керівництвом ПСК та розбіжності між останнім та ДПК стосовно референдуму. Ініціатива проведення голосування щодо незалежності належала М. Барзані, лідеру ДПК, натомість значна частина ПСК вважала її принаймні такою, що є не на часі. Це публічно визнавав, зокрема, представник ПСК у Москві Асо Талабані [1, с. 2]. Відомо, що у квітні 2017 р. у Сулейманії Касем Сулеймані переконував лідерів ПСК відмовитися від підтримки ініціативи М. Барзані [22, с. 14].

Із різко критичними заявами щодо наміру курдів в Іраку виступали представники проіранських шіїтських організацій та груп. Наприклад, Хаді аль-Амірі, лідер «Бадр», говорив, що референдум призведе до кровопролиття та громадянської війни, а Каїс Казалі, командир ополченців з «Асайїб аль-ал-Хак», заявляв, повторюючи одну з основних тез іранської пропаганди, що референдум є частиною «ізраїльської змови» [22, с. 14]. Іранські посадовці у своїх заявах із приводу референдуму наголошували, що він нелегітимний, дестабілізує обстановку в Іраку, загрожує країні спалахом насильства. У самому Ірані, де курди-суніти в цілому схвально сприйняли ідею плебісциту в сусідньому Іракському Курдистані, офіційна пропаганда змогла налаштувати проти нього курдів-шіїтів із провінції Керманшах, в якій Тегеран багато років здійснював політику «витіснення» курдської національної ідентичності релігійною (шіїтською) [22, с. 14].

Зрештою, референдум, на якому понад 92 відсотки учасників проголосували за відокремлення від Іраку, відбувся 25 вересня 2017 р. Проте він не призвів ані до незалежності, ані до жодних позитивних зрушень у становищі курдської автономії. Важким ударом по ній стало захоплення, 16 жовтня 2017 р., Кіркука урядовими силами, що діяли спільно із проіранськими бойовиками із «Сил народної мобілізації». Незабаром курди також втратили контроль над деякими іншими населеними пунктами, зокрема, містом Туз-Хурмату, де проіранські загони скоїли численні акти мародерства та насильства над мирними мешканцями. Близько 180 тисяч курдів стали біженцями, і чимало з них досі не можуть чи бояться повернутися у свої домівки [13; 14; 3].

У протидії спробі курдів зробити «ривок» до незалежності Тегеран, попри відмінні підходи в інших питаннях, діяв спільно з Анкарою. Зокрема, на зустрічі з президентом Туреччини Р. Ердоганом на початку жовтня 2017 р. про необхідність спільних дій обох країн проти можливого відокремлення регіону Курдистану від Іраку говорив духовний лідер Ірану аятола Алі Хаменеї [9].

Під потужним узгодженим тиском Багдада та майже всіх своїх закордонних партнерів Іракський Курдистан мав відкласти проголошення незалежності на невизначений термін і фактично погодитися зі статус-кво. Кроки курдського регіонального уряду, спрямовані на деескалацію ситуації, спонукали і Тегеран послабити тиск на Ербіль, зокрема

відкрити закриті після голосування прикордонні переходи [21]. Ці заходи раніше досить відчутно вдарили не лише по економіці Регіону Курдистан, але й завдали збитків іранській господарці, насамперед прикордонних із Іраком курдських районів. При цьому іранський імпорт швидко почали заміщати товари з Туреччини, яка залишила свій кордон з Іракським Курдистаном відкритим [21].

За умови відмови курдів від незалежності Іран декларує готовність й надалі розвивати економічну співпрацю з Іракським Курдистаном. У січні 2018 р. на зустрічі глави уряду РК Н. Барзані з президентом Ірану Хасаном Роухані у Тегерані йшлося про необхідність тіснішої економічної співпраці регіону з Іраном, нові іранські інвестиції в економіку курдської автономії. Повідомлялося також про плани відкриття трьох нових прикордонних переходів, що мало б посприяти розвитку регіональної торгівлі [21].

Висновки. Іран прагне підпорядкувати взаємини з курдами в Іраку цілям своєї політики щодо курдів на власній території, а також завданням стратегії щодо Іраку в цілому, спрямованій на досягнення максимально можливого впливу на Багдад. Піддаючи утилкам курдську меншину, Тегеран вважає незалежність Іракського Курдистану небезпечним для своїх інтересів сценарієм розвитку подій і використовує протиріччя між курдськими політиками, спираючись при цьому насамперед на свою економічну та політичну присутність у прикордонній з Іраном частині РК.

Для Іракського Курдистану взаємини з Іраном є досить важливими з економічного погляду. У політичному вимірі стосунки з Тегераном вписуються у стратегію збільшення та диверсифікації системи міжнародних партнерств автономії. Попри відмінні політичні та ідеологічні орієнтири, політична вага Тегерана робить діалог із ним необхідним для Ербіля. Водночас, хоча сьогодні незалежність Іракського Курдистану знаходиться «за горизонтом» реальних політичних перспектив, вона потенційно є найбільшою проблемою у курдсько-іранських стосунках. У «загальнокурдській» проекції інтереси Іракського Курдистану та теперішнього режиму у Тегерані виглядають малосумісними. Їх майбутню динаміку визначатимуть як глобальні чинники, насамперед американо-іранські стосунки, так і розвиток подій у самому Іраку, де шіїтський/іранський чинник є сьогодні дуже потужним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беленькая Марианна. Разделенный Курдистан. Кто освоит и как продаст нефть Киркука. URL: http://kurdistanru/print/2017/10/21articles-30899_Razdelennyj_Kurdisran.html.
2. Бобкин Н.Н. Положение курдского меньшинства в Иране // Курдский фактор в региональной геополитике (Материалы круглого стола в ИМЭМО РАН 11.03. 2015 г.). Москва : ИМЭМО РАН, 2015. С. 69–81.
3. Более 10000 ВПЛ не хотят возвращаться из Курдистана в Туз-Хурмату. URL: https://kurdistan.ru/2018/11/20/news-34245_Bolee_10_000_VPL...
4. Борділовська О.А., Кухта В.В. Моделі врегулювання курдської проблеми: досвід чотирьох близькосхідних країн // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. № 86. Київ, 2014. С. 397–403.
5. Вартанян А.М. Ирак в роли нового регионального союзника Ирана? URL: https://Kurdistan.ru/print/2011/01/14/medium.articles-8686_irak_v-rol_i_novogo...html.
6. Голуб В. Становище курдської меншини на території Туреччини, Іраку, Ірану та Сирії наприкінці XX – на початку XXI ст. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Міжнародні відносини». 2010. Вип. 2. С. 154–163.
7. Задонский С.М. Ирано-иракские отношения на современном этапе. URL: [http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/31-07-09/a.htm/кеш від гугл/](http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/31-07-09/a.htm/кеш%20від%20гугл/).
8. Иванов С. Иракский Курдистан на современном этапе (1991–2011). Монография. Москва: ИМЭМО РАН, 2011. 86 с.
9. Иран призвал Турцию противостоять независимости Иракского Курдистана. URL: <https://iz.ru/654435/2017-10-04/iran-prizval-turtciiu>.
10. Иранская курдская вооруженная оппозиция атаковала иранских солдат. URL: https://kurdistan.ru/print/2018/11/19/medium/news-34239_Iranskaya_kurdsкая.html.
11. Месамед В. Визит президента ИРИ М. Ахмадинежада в Ирак. Москва: Институт Ближнего Востока, 2008. URL: www.iimes.ru/rus/stat/2008/17-03-08c.htm.
12. Мосаки Н.З. Экономические отношения Ирана с Иракским Курдистаном. URL: www.iimes.ru/?p=14060&print=1.
13. Понад сто тисяч курдів залишили іракське місто Кіркук. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2017/10/19/70722513/view.
14. Премьер-министр Курдистана раскритиковал молчание международного сообщества в отношении преступлений ополченцев в Туз Хурмату. URL: http://kurdistan.ru/2017/11/28/news-31230-Premier-ministr_Kurdi.html.
15. Раванди–Фадаи Л.М. Иранские курды на современном этапе развития // Курдский фактор в региональной геополитике (Материалы круглого стола в ИМЭМО РАН 11.03. 2015 г.). Москва: ИМЭМО РАН, 2015. С. 62–68.
16. Сінкевич Є.Г., Попова С.М. Курдська проблема на рубежі XX–XXI століть // Історичний архів. 2010. С. 98–101.
17. Смержевська А.Г. Місце післявоєнного Іраку у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран // Міжнародні відносини. Серія «політичні науки». № 10. 2016.
18. Barzegar K. Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq // Middle East Policy. Vol. XV. # 4, Winter, 2008. P. 47–58.
19. Bongers Rob. Iran's foreign policy toward post-invasion Iraq // Journal of Politics and international studies. Vol. 8, Winter 2012/13. P. 124–160.
20. Galbraith Peter W. Why the Kurds are Paying for Trump's Gift to Iran? URL: www.nybooks.com/daily/2017/11/02/kurds-pay-for-trump's.../?printpage=true.
21. Iran, Iraqi Kurdistan to bolster trade. URL: <https://financialtribune.com/article/domestic-economy/82326/iran-iraqi-kurdistan-look...>
22. Itzhakov Doron. Conflicting interests: Tehran and the national aspiration of Iraqi Kurds // The Begin-Sadat Center for Strategic Studies. Bar-Ilan University. December, 2017. 21 p.
23. Meet the Iranian General who Orchestrated Iraqi Kurdistan's Collapse. URL: www.albawa.com/news/original-iranian-general-orchestrated-iraqi-kurdistan-collapse-1037484.
24. Nader A., Hanauer L., Allen B., Scotten A. Regional Implications of an Independent Kurdistan. Rand Corporation, 2016. 179 p.
25. Roberts Rachel. Iraqi Shiites and Iran: The Bush Administration Failed Predictions About the Iraq War. December, 2016. Political Science. 118 p.
26. Zagros Eagles kill, injure Iranian forces in Baneh: PDKI. URL: <http://www.rudaw.net/English/middleeast/iran/17112018>.